

III. IŠ ŠVIETIMO PRAEITIES IR DABARTIES

Veiklos principo istorinė raida

Stasė Valatkienė

Vilniaus universitetas

Šiuolaikinė modernioji didaktika orientuota į vaiką, bet nemenkinamas ir mokytojo vaidmuo. Iš jo laukiama ne tik žinių – jis turi sudaryti sąlygas visapusiškai vaiko brandai. Ypač akcentuojamas veiklos principas. Raginama siekti, kad vaikas pats veikdamas, tyrinėdamas, ieškodamas sprendimų ir apsisprenddamas, atrastų tiesą, vertybes, taptų kūrybinga, savarankiškai mąstančia asmenybe. Veiklos pincipas suvokiamas plačiai – tai ir įvairaus pobūdžio aktyvumas, ir fizinė, dvasinė, intelektinė veikla. Ugdymo uždaviniai apima dvi veiklos puses: viena labiau orientuota į išorę – tai praktiško, veržlaus, iniciatyvaus žmogaus ugdymas; antra labiau orientuota į vidų – tai kritiškai mąstančio, gebančio tyrinėti, ieškoti, sisteminti žinias, savarankiškai apsisprendžiančio žmogaus ugdymas. Mokymas ir mokymasis apima įvairias veiklos rūšis: suvokimą, įsisąmoninimą, klausymą, matymą, skaitymą, kalbėjimą, informacijos kaupimą, interpretavimą, mėgdžiojimą, tyrimą, patyrimą, įsisavinimą veikiant, perdirbimą (informacijos perteikimą keičiant, veikiant, pritaikant) ir t. t. (Manfred Bensch). Psichologiniu požiūriu mokymasis – tai aktyvi, tikslinga mokinio veikla, sukelianti esminius jo elgesio ir psichikos pokyčius, tai specifinė individualaus

aktyvumo forma, būtina išmokimo sąlyga [1]. Geriau vaikas išmoks, jei jis atsidurs probleminėje situacijoje, susidurs su sunkumu, pajus netikrumą, abejojimą, jei jam kils įvairių klausimų, į kuriuos ieškos atsakymų vienas ar su grupe. Tyrimai rodo, jog, kai vaikas nusiteikęs veikti, jis jaučiasi naudingas ir gali būti aktyvus ilgą laiką. O aktyvus mąstymas yra būtina sąmoningo mokymosi sąlyga. Kuo anksčiau vaikai įgyja įrodymo, svarstymo ir kitų intelektinės veiklos įgūdžių, tuo greičiau ir tvirtiau sugeba įsisavinti žinias. Vienas iš šiuolaikinių švietimo reformų (Lietuvos, Norvegijos, Austrijos) uždavinių – visapusiškai skatinti mokinį būti aktyviu mokymo procese, skatinti jo pažintinę bei praktinę veiklą. Pažvelgus į praeities mokymo organizaciją, matyti, jog bandymų aktyvizuoti mokymą buvo nemažai. Sprendžiant šį klausimą svarbu žinoti vaiko individualias savybes, turėti medžiagos mokinių aktyviai veiklai, pagaliau įvaldyti pačius aktyviuosius metodus, mokėti jais dirbti.

Taigi veiklos principo sąvoka gana plati – tai aktyvūs metodai, ir aktyvinantis, veiklus, galintis patraukti mokymo turinys, tai ir aktyvi pedagoginė sąveika, ir aktyvus mąstymas, aktyvi vaiko pažintinė ir praktinė veikla.

Tyrimai rodo, jog veiklos principas nuėjo ilgą istorinio vystymosi kelią – nuo pirmykštės kultūros ugdymo iki šių dienų. Atskirais mokyklos ir pedagoginės minties raidos etapais šio principo samprata keitėsi. O XX a. pradžioje veiklos principo sąvoka išsiplėtė, peraugo į veiklos mokyklą, nors dėl šio termino prasmės buvo gyvai diskutuojama.

Pirmykštis vaikas buvo ugdomas gyvenimo ir gyvenimui. Vaikai stebėjo suaugusiųjų veiklą ir ją pamėgdžiojo. Jau žaidimas buvo konkretus vaikų rengimas gyvenimui. Iniacijų metu veiklos principas taikomas labiau sąmoningai ir tikslingai. Žinoma, tai veikiau praktinė veikla, kuri suvokiama kaip būtinybė.

Iš pagrindų keičiasi veiklos principo samprata Antikoje, ypač Sokrato mokyme, sofistų sąjūdyje. Sokrato retorikos mokykloje mokiniai ne tik mokėsi iškalbos meno, bet ir kūrė jį praktiškai, savarankiškai atrasdami kalbos formas. Pagrindinis graikų ugdymo metodas buvo skatinimas, grindžiamas lenktyniavimu, todėl veiklos principo samprata siejama ir su lenktyniavimu. Lenktyniaujama buvo visaip: retorių kalbomis, poetų eilėraščiais, dainų giesmėmis, gimnastiniais pratimais [7, p. 474]. Sokratas, Pitagoras, Platonas, Aristotelis veiklos principą suprato kaip pažintinės veiklos principą. Pitagoras labai vertino mokinio sugebėjimą iš žinomo dalyko surasti nežinomą. Matematikų klasės mokiniai turėjo patys susirasti žinias, aiškintis kiekvieną klausimą, o fizikų klasėje vyko tikros mokslinės studijos, tad savaveiksmiškumas ir savarankiškumas čia buvo svarbiausi mokymosi principai [7, p. 489].

Iš Sokrato euristinio metodo plaukia dar kitokia šio principo prasmė. Sokratas pirmiausia iš savo mokinių reikalavo pažinti save, ištirti save ir patiems nuspręsti, kas yra tiesa. Jis reikalavo tokio žinojimo, kuris kyla iš vidaus ir skatina veikti, o save laikė

tik padėjėju. Svarbiausia – sudaryti sąlygas mokinių veiklai. Taigi Sokrato mokyme glūdi ne tik veiklos principo šiuolaikinis supratimas, bet ir probleminio mokymo pradmenys, ir grupinio darbo metodo ištakos, ir kritiško mąstymo ugdymas, dorinimas ir dar daug kitų, šiandien aktualių dalykų. Juk visa veiklos principo esmė ir glūdi tiesos ieškojimo procese, nes į tiesos ieškojimą traukia visos žmogaus dvasinės jėgos. Labai svarbus dalykas – noro pažinti žadinimas, apgalvotas sąlygų mokinių pažintinei veiklai parengimas. Sokratas veiklos principą sieja su laisvo pasirinkimo, savarankiškumo, sąmoningumo, patirties principais, tad jį galima vadinti moderniosios pedagogikos kūrėju, nes visa modernioji pedagogika vadovaujasi tais pačiais principais kaip ir Sokratas [7, p. 495].

Kadangi romėnų ugdymo polinkis į realybę, į praktišką ryškesnis, tai ir veiklos principas labiau praktinio, gyvenimiško pobūdžio. Tik Marko Fabijaus Kvintiliano ugdymo sistemoje – labiau pažintinės veiklos pobūdžio.

Nors viduramžių mokykla buvo „mokyimo“ mokykla su aktyviu mokytoju ir pasyviu mokiniu, tam tikrų proto, mąstymo veiklinimo žymių randama ir čia – Klemenso Aleksandriečio mokyme, ypač Basilijaus patarimuose jaunimui (paimti iš knygų tik tai, kas tinkama, sekant bičių pavyzdžiu), taip pat Jeronimo teiginiuose, kad mokymasis būtų greičiau pasilinksminimas negu darbas, labiau noras, negu reikalas [7, p. 631]. O Šv. Augustino teiginiuose jau ryškėja mokymosi motyvų svarba, siūloma vengti nuobodumo ir nuovargio.

Verbalinė mokykla galutinai įsitvirtina, visiškai išgalėjus teocentriniam ugdymo principui. Tačiau ir tada savita veiklos principo samprata glūdi disputų bei disputacijų metuose, nors tai buvo labiau proto miklini-

mas, negu tikri svarstymai. Kita vertus, keliaujančių mokinių būriai, pirmieji universitetai rodo mokslo vertę viduramžiais. Tokie pedagogai, kaip Hugo (1097–1141), nemažai dėmesio kreipė į mokymosi metodiką, mokė, ne tik ką skaityti, bet ir kaip mąstyti, teigė, jog mąstymas – tai nuolatinis proto, kuris nuolat ieško priežasties, įtempimas. Tomas Akviniėtis irgi didžiausiu asmens aktyvumu laikė jo protą, todėl būtina ugdyti proto aktyvumą. Taigi veiklos principo esmė – proto veiklinimas.

Renesanso epochoje aktyvumo, veiklos principai buvo reikšmingiausi. Jais vadovavosi Vitorinas da Feltrė savo naujo tipo mokykloje, kurią vadino „džiaugsmo namais“. Mokymasis vyko kabinetuose, laboratorijose, gamtoje, vyravo tiriamieji metodai, mokykla tvarkėsi savivaldos pagrindais. Tad veiklos principas dominavo visame mokyklos gyvenime.

Chuanu Luiso Viveso (1492–1540) mokykyme taip pat neapleistas veiklos principas, jis atsispindėjo ir ugdymo tikslo formulavime, ir patarimuose, ko mokytis.

Dideli veiklos principo sampratos pokyčiai susiję su klasikine pedagogika. J. A. Komenskis (1592–1670) skelbė, kad mokymas būtų vaizdus, psychologizuotas, sąmoningas, kad mokiniams būtų leidžiama išreikšti savo norus, mintis, kad būtų pratinami prie veiklos. Giliai prasmingas jo patarimas, kad mokyklos taptų tikromis dirbtuvėmis, kur virte virtų darbas. Žinoma, tai ne XX a. pradžios veiklos mokyklos dirbtuvės, laboratorijos, kur dominuoja mokinys. Čia dar – mokytojas, kuris aktyvina vaiko veiklą.

Erhardas Vėgelis (1925–1699) yra bene pirmasis, mėginęs susieti mokymą su vaiko tiriamojo pobūdžio veikla. Jo matematikos pamokose vaikai matavo, modeliavo, darė apskaičiavimus, veikdami daugiau savarankiškai.

Ž. Ž. Ruso (1712–1778), turėjęs ypatingą poveikį XX a. pradžios veiklos mokyklai, pateikia kitokį veiklos principo supratimą. Jis jau tiesiai reikalauja ne išmokti žinias, o jas tartum iš naujo atrasti. Kadangi polinkis veikti įgimtas, tai visas mokyklos darbas turi būti grindžiamas mokinių veikla.

J. H. Pestalocis (1746–1827), daug dėmesio skyręs mokymo proceso psychologizavimui, siūlė vengti tuščiažodžiavimo ugdymo procese, o remtis vaiko veikla ir patirtimi. Jis nuolat pabrėždavo, jog „mąstyti ir veikti“ – tai labai glaudžiai susiję dalykai. Pestalocis veiklos principą traktavo, kaip vaiko prigimtinių jėgų – protinių, fizinių, dvasinių – veržimąsi į veiklą, teigdamas, jog visi gebėjimai ugdomi per aktyvią veiklą. Taigi Pestalocis, be kita ko, veiklos principui suteikė psichologinį pagrindimą, labiau jį teoriškai išplėtojo ir praktiškai pritaikė, organizuodamas ne tik pažintinę, bet ir praktinę darbinę bei praktinę dorovinę (išgyvenant situacijas) veiklą.

Daug dėmesio veiklos principui skyrė Frebelis (1782–1852), o A. Dystervegas, palyginti su Ruso, Pestalociu, praplėtė tiek veiklos, tiek prigimties atitikimo principus, labiau juos sukonkretino. Savaveiksmiškumo, savarankiškumo arba tiesiog veiklos principą jis laiko pagrindine mokymo sąlyga. Bet kuris metodas geras, jei skatina vaiko savaveiksmiškumą. Jis teigė, jog mokykloje turi vyrauti mąstymas – klausimai ir atsakymai, ieškojimai ir radimai. Labai vertino Sokrato metodą, dialoginį dėstymą. Pats vesdavo gyvas, aktyvaus darbo pamokas.

J. F. Herbartas, teorinės pedagogikos atstovas, kurdamas mokymo proceso struktūros teoriją, giliai nagrinėjo mokymo aktyvizavimo, jo psychologizavimo klausimus, kritiškai vertino monotonišką, pasyvų mokymą, reikalavo neslopinti vaiko veiklumo, aktyvumo. Ypač akcentavo tiriamąjį principą – ne-

pateikti gatavo to, ką vaikai patys gali at-
rasti. Herbartas veiklos principą suprato
kaip protinės veiklos aktyvinimą. Daugia-
pusio intereso teorijoje interesus suprantamas
kaip protinis savaveiksmiškumas.

Taigi, nors veiklos principas buvo žino-
mas išstisus šimtmečius, bet Komenskis, Ru-
so, Pestalocis, Herbartas, Dystervegas šį
principą padarė pagrindiniu, praktiniu mo-
kymo reikalavimu. Veiklos principas klasi-
kinėje pedagogikoje daugiausia buvo su-
prantamas kaip mokinių pažintinės veiklos
aktyvinimas, remiantis individualaus priėji-
mo, prigimties atitikimo principais.

O kaip veiklos principas buvo traktuojamas
Lietuvos pedagogų mokyklos istorinėje
raidoje?

Plintančios humanizmo idėjos, reforma-
cija įnešė naujovių į Lietuvos švietimą, mo-
kyklų veiklą: plinta pasaulietinės idėjos, an-
tikos kultūra, keičiasi ir mokymo metodai.
Jėzuitų kolegijos tvarkaraštyje įrašyti dispu-
tai, rašinių taisyms mokinių jėgomis, dia-
logas, intelektualinės varžybos... Universi-
teto akademijos 1599 m. nuostatuose – sa-
vaitės disputacijos, mėnesinės disputacijos,
viešieji disputai... Būtent šiuose metoduose
atsispindi veiklos principas, kadangi jaunuoi-
liai, mokydami disputuoti, polemizuoti,
turėjo pagrįsti savo teiginius argumentais,
savarankiškai ginti tezes, argumentuotai įro-
dyti tiesą. Daug dėmesio skiriama sumanu-
mo ugdymui, aktyvumo žadinimui. To lai-
kotarpio pedagogai Žygimantas Liauksmi-
nas (1596–1670), Adomas Rasijus (1560–
1627/28), Aaronas Aleksandras Olizarovi-
jus (1618–1659), veikiama Europos pedago-
gų, ypač Komenskio, Loko, Vives, kėlė ir
sprendė aktualias to laiko problemas.
Liauksminas savo vadovėliuose „Oratoriaus
praktika“ ir „Muzikos menas ir praktika“
daug dėmesio skiria praktinių įgūdžių ug-
dymui, siekia sujungti mokslą ir jo pritaiky-

mą. Rasijaus teorijoje veiklos principas ryš-
kiau taikomas pirklų parengimui, jų ugdy-
mui, kuris turi remtis garbingumo ir nau-
dingumo principais, praktine retorika ir
praktine fizika, taikomąja aritmetika ir prak-
tine filosofija. Olizarovijus gi pataria, kad
vaikai visuomet ką nors veiktų, kad nebūtų
naudojama prievarta, o švelniai, lyg per žai-
dimus patraukiama mokyti, siūlo mokinius
rengti praktinei veiklai. Taigi šiems auto-
riams taip pat būdingas veiklos principas.

Edukacinė komisija, veikianti šviečiamo-
jo amžiaus idėjų (ugdyti savarankišką maš-
tymą, lavinti protą, turtinti jį įvairiapusėmis
žiniomis – gamtos, matematikos, geografi-
jos ir kt.), iš pagrindų pertvarko švietimo
sistemą – struktūrą, turinį, mokymo organi-
zavimą, mokytojų parengimą. Pakitęs veik-
los principo supratimas pirmiausia atsispin-
di I. Masalskio „Nurodymuose parapinėms
mokykloms“ (1774), G. Piramovičiaus „Mo-
kytojų priedermėse“ (1787), A. Poplavskio
projekte, K. Narbuto (1738–1803) „Logiko-
je“, A. Tyzenhauzo (1733–1785) eksperimen-
te (kurio ištakų vertėtų ieškoti net
G. Keršenšteinerio darbo mokykloje), Igno-
to Karpio įsteigtoje Joniškėlio realinėje pra-
dinėje mokykloje ir kt. Šiuose dokumentuo-
se pateikiami (eksperimentuose atsispindi)
konkretūs metodiniai nurodymai, ne tik ko
mokyti, kaip mokyti, bet ir kaip elgtis su
vaiku – nenaudoti prievartos, remtis teigia-
momis emocijomis, palaikyti gerus pedago-
ginius santykius, mokyti praktiškai taikyti ži-
nias, mokant remtis vaizdumo, sąmoningumo,
konkrečios patirties, aktyvumo, laisvės
principais, neslopinti vaiko prigimties, ne-
perkraunant lavinti jo protą, plačiai naudo-
ti praktinius metodus, skirti atlikti prakti-
nes užduotis sode, darže, lauke – matuoti,
skaičiuoti, braižyti planus. Propaguojamas
analitinis-indukcinis metodas. Taigi veiklos
principas atsispindi visuose oficialiuose do-

kumentuose, leidiniuose, vadovėliuose, kadangi visur akcentuojamas aktyvus mokymas ir mokymasis bei praktinis žinių taikymas. Tačiau praktiniame mokyklos patyrimo visi šie ieškojimai silpnai teatsispindi.

Po 1803 m. reformos likus universitetinei mokyklų sistemai Lietuvoje, ženkliai universiteto įtaka švietimui. Profesorius Andrius Sniadeckis (1768–1838), aštriai kritikuodamas knyginį mokymąsi, taip aukštai iškelia veiklos principą, jog jis tampa jo pedagoginių idėjų ašimi. G. E. Grodekas siūlė naujus, aktyvius kalbų mokymo metodus, o J. H. Abichtas (1762–1816) siūlė mokyti vaikus stebėti, lyginti, klasifikuoti, pažinti daiktus ir save, mokant dažniau naudotis Sokrato euristiniu metodu, rečiau – teikiamaisiais.

Elementoriaus „Naujas mokslas skaitymo dėl mažų vaikelių“ (1824) autorius Kajetonas Nezabitauskis-Zabitis (1800–1876) siūlė, lengvinant mokymąsi, remtis vaizdumo, prieinamumo, interesų, sudominimo, aktyvumo principais, teigiamomis emocijomis. O Jurgis Pabrėža (1771–1849), lietuviško geografijos vadovėlio autorius, pats mokydamas rėmėsi tais principais, naudojo ekskursijų ir kitus praktinius metodus. Tų pačių tikslų siekia ir Kajetonas Aleknavičius (1804–1874) savo elementoriuje (1846), kuris, be kita ko, buvo lyg vadovas slaptajai Lietuvos mokyklai. Tiesa, jame pateikiami mokymo individualizmo pradmenys – atsižvelgti į vaikų sugebėjimus, pajėgumą, kiekvieno mokymosi tempą, nuotaiką, nes tų pačių dalykų vieni mokosi lengviau ir greičiau, kiti – sunkiau ir lėčiau. Autorius siūlo mokyti natūralioje aplinkoje ir aktyviai.

S. Daukantui (1793–1864) labai rūpėjo žmonių pilietinis aktyvumas, tad jis ir savo elementoriuje daug dėmesio skiria aktyvumo, veiklumo, iniciatyvos bei atsakomybės ugdymui. O Antanas Tatarė (1805–1889) propaguoja aktyvius dorovės ugdymo meto-

das, ypač situacijų metodą, siūlo remtis vaizdumo, aktyvumo, patirties, patrauklumo, teigiamų emocijų principais.

Įdomūs ne tik Lauryno Ivinskio (1811–1881) kalendoriai, bet ir jo praktinė pedagoginė veikla, kurią vaizdingai aprašo G. Petkevičaitė-Bitė. Mokymą aktyvino žaizdindamas paties vaiko pastangas savarankiškai susidomėti, pažinti; nepastebimai vaiką įtraukdavo į stebėjimą, demonstravimą. Taigi, remiantis veiklos principu, skatinamas atradimo džiaugsmas.

Švietėjas, slaptųjų mokyklų organizatorius Motiejus Valančius (1801–1875) tikėjo švietimo gاليا, skatino proto galių ugdymą. Daug reikšmės skyrė šeimai, aplinkos poveikiui, saviuklos, atpildo, meilės, savitvados, darbo, gyvenimiškumo principams. Neigiamai žiūrėjo į jėzuitų mokymo turinį ir metodus, ypač nepritarė autoritarizmo principui. Jo „Antano tretininko pasakojimas“, kaip ir Aleknavičiaus elementorius, buvo tartum vadovas slaptajam mokymui, kur mokytojas – vaikų sielos žinovas, sumaniai naudodamasis sudominimo, interesų, vaizdumo, prieinamumo, veiklos principais, sugeba skatinti vaikus darbui, palengvinti mokymąsi (žaidimai, pasivaikščiøjimai, pasakojimai), palaikyti teigiamus pedagoginius santykius.

XIX a. pabaigoje Lietuvą pasiekia, nors ir sunkiai, reformistinio judėjimo Vakaruose idėjos, todėl pagyvėjo diskusijos švietimo klausimais nelegalioje spaudoje – „Aušroje“, „Varpe“, „Apšvietoje“, „Ūkininke“. Aktyviai reiškiasi Petras Arminas, ieškantis veiksmingesnių lietuvių kalbos mokymo būdų, Petras Kriaučiūnas, skatinantis savarankišką mokymąsi pamokoje, Tomas Žilinskas, pats taikantis aktyvius metodus – stebėjimus, tyrinėjimus prie bičių avilio ir pan.).

Jonas Šliūpas (1861–1944), kritikuodamas kalimo mokyklą, verbalizmą, pasisako už prieinamumo, praktiškumo, naudingumo, in-

teresų, patirties, savaveiksmiškumo, veiklos principus, daug dėmesio skiria taikomajam žinių pobūdžiui, realinei mokymo kryptčiai; į veiklos principą žiūri iš psichologijos pozicijų, kaip į įgimtą psichinį aktyvumą, kuris mokykloje turi būti plėtojamas.

Savita veiklos principo samprata matyti iš V. Kudirkos (1858–1899) pasisakymų prieš scholastinius metodus, iš J. Adomaičio-Šerno (1859–1922) senosios mokyklos kritikos, iš Povilo Višinskio (1875–1906) pedagoginių idėjų, jo aktyvumo principo sampratos.

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Vakarų Europoje ir JAV prasidėjęs reformistinis sąjūdis rado atgarsį ir Lietuvos pedagogų ieškojimuose: M. Pečkauskaitės, G. Petkevičaitės-Bitės, J. Vabalo-Gudaičio, J. Geniušo, J. Laužiko, A. Vireliūno, J. Vokietaičio, A. Maceinos, M. Mačernio, St. Šalkauskio ir kitų darbuose. Šis reformistinis pedagoginis sąjūdis Vakaruose mėgina pertvarkyti mokyklą naujais pagrindais. Kardinaliai keičiasi veiklos principo samprata. Dabar šis principas, apimdamas visą mokyklos veiklą, įkūnija naują mokyklų kryptį – veiklos mokyklą, kur svorio centras pereina iš mokytojo į mokinį. Vyksta diskusijos dėl veiklos mokyklos sampratos. G. Keršenšteineris ir Dž. Diuji laikomi žymiausiais veiklos mokyklos teoretikais, praktikais ir organizatoriais. Jie bene pikčiausiai kritikavo senąją mokyklą, kur daug pamėgdžiojimo, tyklėjimo, klausymo vietoj ieškojimo, eksperimentavimo, tyrinėjimo, kūrimo. Keliamas klausimas, kaip prisiderinti prie vaiko prigimties ir išlaikyti įgimtą aktyvumą. Veiklos principo sampratą praplėtė H. Gaudigas, teigdamas, jog vaikas pats savo jėgomis turi bręsti ir tapti asmenybe. Pagrindiniu principu laikomas laisvas savarankiškas darbas, kurį vaikas renkas pagal savo jėgas ir atsa-

kingai dirba. Svarbiausia – leisti mokytis ir auklėtis pačiam, o mokytojas turi sudaryti tik sąlygas darbui, padėti susidūrus su sunkumais. Šiuo atveju veiklos principo samprata praplečiama iki savarankiškos veiklos; bet tai nereiškia, jog vaiko laisvė veikti neribota. Šio principo esmė – panaudoti vaiko įgimtą aktyvumą, norą veikti, kurti. Veiklos principas realizuoja ir socializacijos idėją, dorovinio auklėjimo tikslus – pažinti save ir kitą, sugyventi su savimi ir kitais, poelgiais grįsti dorovinio auklėjimo efektyvumą. Tai gi veiklos principo samprata tiek praplečiama, kad jo dėka įkūnijama naujo tipo mokykla – veiklos, darbo, gyvenimo, mokymosi, gyvo žinojimo, aktyvumo („aktyvioji“), savivaldos, socialinės bendruomenės, laisvos diskusijos, mokymosi „veikiant“, „judėjimo“ mokykla, kuri pakeičia mokslinimo, kalimo, abstrakcijos, pasyvumo, autoritarizmo, „mokymo“, rengimo gyvenimui, valdymo, atskirų individų, klausymo, sėdėjimo mokyklą. Tačiau veiklos, „aktyvioji“ mokykla tiek teoriniu, tiek praktiniu atžvilgiais nebuvo vienalytė. Jei Keršenšteineris propaguoja darbo mokyklą, tai Gaudigas, E. Lindė, E. Vėberis – intelektualinę: ugdyti asmenybę aukšto lygio protinės veiklos pagrindu.

Plintant testų metodui, taip pat formuojasi įvairūs požiūriai į jį. Vieni teigia, jog testavimas gali parodyti tik žinių lygį, bet ne įgimtų gabumų lygį (Begles), kiti – jog testavimas griauna demokratijos pamatus (B. Bode), o Diuji testavimu kaltina tradicinę mokyklą.

Nevienodas požiūris į turinį, metodus ir formas, mokytojo vaidmenį, pedagoginį bendravimą, mokymosi motyvus, interesą ir kitus dalykus. Makmilanas, Raselas, M. Montesori žalingais mokymosi motyvais laikė konkurenciją, lenktyniavimą, garbės, snobizmo, materialinės naudos motyvus. Diuji

daug reikšmės teikė pedagoginiam bendravimui, teigė, jog patirties perdavimas vyksta tik bendraujant, vaikams dalyvaujant pedagoginėse situacijose, todėl labai svarbi situacijų prigimtis – dalyvaujant situacijose, vyksta patirties rekonstrukcija ir papildymas. Tačiau kiekviena pedagoginė situacija turi būti probleminė, nes tik tada teikiamas stimulus mąstyti. Diuji teorijoje mokymasis turi ir socialinių tikslų – modeliujamos tipinės socialinės situacijos. Taigi mokykla – miniatiūrinė visuomenė.

Požiūris į interesą taip pat nevienodas. A. Neilo – mokytojas turi sekti paskui vaikų interesą (ten, kur galima); P. Lapi'o – duoti vaikams saviraiškos laisvę, bet dalinius reikalavimus vaikai turi vykdyti; Šarelmano – vaikų aktyvumui būtinas pedagoginis vadovavimas. Pabstas pasisako už maksimalų mokinio savarankiškumą per pamoką.

Žaidimo metodas taip pat diskutuojamas. E. Torndaiko, F. Gansbergo, V. Flitnerio mokymosi modelis artėja prie žaidimo – mokymasis žaidžiant. Žaidimo metodą stengiasi psichologiškai pagrįsti Groasas, Torndaikas, Diuji. Kitaip į žaidimo metodą žiūri Alenas, teigdamas, jog žaidimas turi mokymą tik palengvinti, todėl mokant būtina jungti privalomus dalykus ir žaidimo elementus. Diskutuojami ir kiti metodai. Už gyvo suvokimo metodus, vienu metu veikiančius protą, valią, jausmus, pasisako Šarelmanas. O Lapi teigia, jog mokymas neturi būti nei mokytojo monologas, nei abiejų pusių dialogas, o kvietimas mokiniui pačiam atrasti tai, kas nežinoma. Diuji pabrėžia, jog vaikas mąsto tik susidūręs su kliūtimi, todėl ypač akcentuoja problemų sprendimo metodo svarbą.

Veiklos, aktyvumo principas įvairiomis modifikacijomis buvo realizuojamas indivi-

dualizuojant mokymą (Daltono, Vinetkos, Gary, Pueblo, Jenos planai). Kita vertus, veiklos principo pagrindu vyko didaktinių kategorijų psychologizavimas. *Mokymasis* išstumia *mokymą* ir tampa pagrindine mokymo proceso sąvoka. Teoriškai ir praktiškai ją įtvirtina Diuji, E. Parkherst, M. Montessori, S. Frenė, A. Ferjeras ir kt. O svarbiausi mokymosi metodai – problemų sprendimo, paieškos, tyrinėjimo, stebėjimų, situacijų analizės ir kt. Taigi XX a. pradžioje veiklos principas, įgavęs naują prasmę, veikė tiek mokyklų praktiką, tiek teoriją, ieškant efektyvesnių formų ir metodų, aktyvinančių mokinius mokymo procese.

„Naujojo ugdymo“ idėjos rado atgarsį ir Lietuvos pedagogų veikloje. Jau pirmaisiais Nepriklausomybės metais pasigirsta esamos mokyklos kritika. A. Busilas – nepaisoma vaiko prigimties, interesų, mokymo turinys nederinamas su vaiko psichologija, neugdomas jo aktyvumas, savarankiškumas. Naujųjų srovių įtaka buvo jaučiama tiek pertvarkant turinį, tiek mokymo proceso organizavimą – stengiamasi aktyvinti ir psichologizuoti mokymo procesą, ugdyti žinių poreikį, savarankišką mąstymą, sieti mokyklą su gyvenimu. Lietuvoje buvo iškeltas tikslas – įveikti seną carinės mokyklos palikimą, remtis naujomis srovėmis, bet eiti savo keliu, nieko nekopijuojant. Tvirčiausią teorinį pamatą pateikė St. Šalkauskis, A. Maceina, M. Mačernis, J. Vabalas-Gudaitis, J. Laužikas, A. Šerkšnas ir kt., kurių pedagoginėse sistemose atsispindėjo ir naujosios pedagogikos idėjos.

St. Šalkauskio (1886–1941) pedagoginei sistemai turėjo įtakos tiek klasikinė pedagogika, tiek „aktyvioji mokykla“. Veiklos principo samprata labiausiai atsispindi jo didaktikos teorijoje, ypač kaip traktuojami mokymo metodai. Pabrėžiama, jog teikiamuo-

sius, tetinius metodus naudoti tik ten, kur būtina, visais kitais atvejais – euristinius, paieškos, tiriamuosius, kad vaikas pats ieškotų, tirtų, spręstų problemas, stebėtų, darytų išvadas. Nuolat akcentuojama mokymosi aktyvumo svarba. Žinoma, St. Šalkauskis nesilūlė organizuoti „aktyviosios mokyklos“ Lietuvoje, – per daug buvo veikiamas klasikinės teorinės pedagogikos, kultūros filosofijos.

M. Mačernis (1897–1968) domėjosi reformistiniu judėjimu Vakaruose, buvo gerai susipažinęs su naujomis pedagoginėmis srovėmis, pateikė išsamią jų analizę, tiesiog visą studiją savo „Veiklos mokyklos didaktikoje“, kur taip pat išdėstė savo paties veiklos principo ir veiklos mokyklos sampratą. Dirbdamas mokykloje praktiškai taikė kai kurias „aktyviosios mokyklos“ idėjas – aktyvumo, kūrybiškumo, savarankiškumo bei veiklos principus.

Jonas Vabalas-Gudaitis (1881–1955), kaip ir J. Laužikas, arčiausiai priartėjo prie „aktyviosios mokyklos“ praktikos, siūlė nors kelias pamokas per savaitę paversti „vadovaujamo mokymosi“ pamokomis. Ypač vertino „naujosios mokyklos“ pastangas – ugdyti sugebėjimą kritiškai mąstyti, mokyti mokslinio tyrimo metodu, kovoti su inertišku, mokant remtis faktais, mokinių patirtimi, teoriją sieti su praktika. Pateikė išsamią A. Ferjero suformuluotų „naujosios mokyklos“ požymių analizę. Savo darbuose daug vietos skyrė mokinių veiklumui, jų minties savarankiškumui, aktyvumui ugdyti. Autoriaus veiklumą laiko viena iš pagrindinių trijų dorybių (veiklumas, teisingumas, artimo meilė). Jam taip pat nesvetima Dž. Diuji probleminio mąstymo teorija. Jis teigia, jog išmokyti mąstyti galima tik pateikus mokiniams savarankiškai spręsti problemas. Mokymo procese vaiko mintis visą laiką turi

būti veikli, aktyvi. Pedagoginė drausmė klasiėje – tai pirmiausia aktyvi mokinių veikla. Jam mokymas – tai mokinių veikla. Veiklos principas taip pat atsispindi autoriaus pedagoginės sąveikos, bendravimo ir bendradarbiavimo teorijoje.

J. Laužikas (1903–1980), pats asmeniškai studijavęs naujųjų mokyklų patyrimą, pritarė pagrindiniams jų reikalavimams: aktyvumo, savarankiškumo, integracijos, iniciatyvumo, individualaus priėjimo, tiriamųjų metodų, gyvenimiškumo. Mokslininkas nuolat pabrėžia būtinybę atsižvelgti į vaiko individualybę, suteikti jam galimybę veikti pagal savo interesus, darbo tempą, sugebėjimus. Laužikui ypač imponuoja individualizuotas veiklos tempas.

Veiklos principas rado vietos ir J. Geniušo pedagoginėse idėjose. Jam imponuoja pagrindiniai „aktyviosios mokyklos“ principai, mokymo metodai – mokyti taip, kad vaikams atrodytų, jog visas tiesas jie atranda patys. Geniušas pritaria Diuji mintims, jog moralinės vertybės unikalios ir tikros tiek, kiek pasireiškia konkrečiu elgesiu, poelgiu. Istorijos mokymo klausimais ypač ryški A. Lajaus, F. Parkerio, A. Neilo įtaka. Siūlo mokytojams organizuoti mokinių kupeles istorinei epochai tirti, kad per tiriamąją veiklą geriau pajustų istorinę praeitį. Vadinasi, veiklos principas – tai tiesioginė tiriamoji veikla, tai poelgis, įkūnijantis teorinę mintį.

Taigi daugelis Lietuvos pedagogų veiklos principą suprato giliai ir plačiai: nuo spontaneo, reaktyvino, skatinamojo sąmoningo aktyvumo, veiklumo – iki veiklos mokyklos, kurios šerdis – veiklos principas. Tą sampratą labiau išreikštų ne Elenos Key šūkis „leisk vaikui pačiam augti ir lenkis prieš vaiko prigimtine didybę“, o Litto – „leisk augti ir vadovauk“.

Literatūra

1. Butkienė G., Kepalaitė A. Mokymasis ir asmenybės brendimas. Vilnius, 1996.
2. Jovaiša L. Edukologijos įvadas. Kaunas, 1993.
3. Laužikas J. Pedagoginiai raštai. Kaunas, 1993.
4. Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis XIII–XVII a. Vilnius, 1994. T. 1.
5. Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis 1918–1940 m. Antologija. Vilnius, 1996. T. 3.
6. Lukšienė M. Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. I-oje pusėje. Vilnius, 1970.
7. Maceina A. Pedagoginiai raštai. Kaunas, 1990.
8. Račkauskas J. Švietimo reforma Lenkijoje ir Lietuvoje XVIII a. Vilnius, 1994.
9. Historia wychowania. Warszawa, 1967. T. 1–2.

The Development of Principle Activity

Summary

The article represents historical development of principle activity from the primitive culture education till our days. Author gives the main attention to antique education, education of the Middle Ages, classical pedagogy. The new pedagogical terms are

emphasizing especially. The article also shows the development of principle activity in Lithuania and connection between the „new education“ and Lithuania.